

Fornuften i højsædet

En informativ og spændende bog om oplysningstiden, belyst fra en mangfoldighed af faglige vinkler

Ole Høiriis og Thomas Ledet (red): *Oplysningens verden. Idé, historie, videnskab og kunst*. Århus: Aarhus Universitetsforlag 2007. 600 s., 498 kr.

Af Kirsten Gomard

På min venstre skulder har jeg to små, ubetydelige ar, de synlige spor efter min barndoms vaccination mod kopper. Ordet vaccination kommer af "vacca", ko og blev oprindeligt brugt netop om indpodningen af kopper som forebyggelse mod de langt farligere børnekopper, der kunne være dødelige. Ko-koppe-indpodningen afløste forsøg med indpodning af egentlige børnekopper og var fra 1810 til 1976 obligatorisk i Danmark.

Den tyske filosof Immanuel Kant, 1724-1804. Illustration fra bogen.

Det fandt jeg ud af ved læsning i antologien *Oplysningens verden. Idé, historie, videnskab og kunst*. Denne bog følger op på *Renaissancens Verden* (anmeldt i KONTUR i 2007) med artikler af medarbejdere ved Aarhus Universitet, der har særlig viden inden for oplysningstiden. Bogen er ikke tværfaglig, men multifaglig, med bidrag fra alle fakulteter. Som det påpeges i flere artikler, har der været flere oplysningstider gennem historien, også andre steder end Europa, men

her drejer det sig om 1700-tallets Europa, hvor den menneskelige fornuft, eksperimenter og observationer blev sat i højsædet i et opgør – eller i det mindste et kompromis – med forestillingen om den guddommelige åbenbaring som kilde til viden. Mange bidrag citerer den tyske filosof Immanuel Kant (1724-1804) og hans kærneformulering: "Oplysning er menneskets udgang af dets selvforskyldte umyndighed".

Aha-oplevelser

Historien om koppevaccinationen er karakteristisk for en række af de aha-oplevelser, jeg har fået gennem læsning af bogen. Viden og praksis, som er selvfølgelig i dag, er blevet sat i kontekst og perspektiv. Koppeartiklen er kun en blandt mange, der demonstrerer lægevidenskabens udvikling i perioden, baseret på observation og eksperimenter – ofte af makaber art, eksperimenterne med koppe-indpodning blev således foretaget på dødsdømte forbrydere. I samme hovedafsnit om naturvidenskabens udvikling kan man også læse om tidlige robotter, astronomi, matematik og botanik.

Forud for dette afsnit findes et indledende afsnit med bidrag om oplysningens tid og idé, hvor det katastrofale jordskælv i Lissabon i 1755, der kostede mange menneskeliv og lagde det meste af byen øde, præsenteres som det vendepunkt, der for alvor fik mennesker til at tvivle på eksistensen af en god Gud. Her får vi også besked om den økonomiske udvikling, hvor oplysningstiden karakteriseres som den periode, hvor den industrielle revolution kom i gang, og oplysningsfilosoffer som John Locke, David Hume, Descartes, Voltaire og Kant samt mange flere, som jeg husker som løsrevne navne fra det gamle filosofikumsum (1963!) præsenteres her i kontekst, så man kan forstå deres betydning.

Bogens tredje store hovedafsnit under titlen *Samfundsteori og -praksis* rummer bl.a. bidrag om landsbrugsreformer i Danmark, økonomi, menneskerettigheder, sprog og antropologi. Her glædede jeg mig over at få noget mere at vide om et navn, jeg ofte er stødt på, skotten Adam Smith (1723-1790) og hans økonomiske teorier. Interessant er også en gennemgang af tidens antropologiske teorier. Med stadig tiltagende rejseaktivitet stødte man også i stigende grad på "andre" af anderledes hudfarve og med en anden kultur end den europæiske, og dermed blev det nødvendigt at overveje, om denne variation er skabt af Gud, eller den siden hen har udviklet sig. Og om vi alle har været "primitive" i et stadium af vor udvikling. Tankevækkende er også den forestilling, at et land kan

bevæge sig fra barbari til civilisation ved at demonstrere, at man behersker "den gode smag". Jeg har ofte glædet mig ved synet af Amalienborg Slotsplads med Saly's rytterstatue i centrum. Her forklares den som et resultat af den danske kongemagts aspirationer om at bringe Danmark, der blev opfattet som barbarisk udkant, ind i det civiliserede selskab.

Artiklerne i det sidste store hovedafsnit omhandler kunst og dannelse. Her gennemgås oplysningstidens æstetiske teorier, skriftmediets og brevkulturens betydning tages under behandling, og der er på udvalgte områder analyser af tidens litteratur og teater.

En kalejdoskopisk bog

Bogen er kalejdoskopisk, og mit ærinde er ikke at måle og veje bidragene – og forfatterne – enkeltvis. Man kan læse bogen som helhed, eller man kan læse i forhold til bestemte interesser. Man kan også slå ned tilfældigt og få noget interessant at vide. Læser man det hele, føjer de enkelte bidrag sig sammen i en slags mønster. Et forhold eller en person, der nævnes en passant i en artikel, belyses grundigt andetsteds. Et emne- og navneregister bag i bogen er her til god hjælp. Det hele indrammes godt af en fyldig introduktion ved udgiverne Ole Høiriis og Thomas Ledet og en polemisk filosofisk epilog af Hans Fink, der diskuterer betydningen af Kants udsagn om menneskets udgang af dets selvforskyldte umyndighed i lyset af dagens politiske tendenser til at umyndiggøre forskerne. Ikke mindst interessant i betragtning af, at oplysningstiden var den periode, hvor universiteterne, som vi har kendt dem indtil for nylig, tog form.

Bogen er omfattende og kommer vidt omkring. Det er ikke så lidt, man ved om oplysningstiden på Aarhus Universitet. Men der er også huller. Jeg ville gerne have haft noget mere om tidens kunst og arkitektur, og musikken er heller ikke repræsenteret. Og hvad med tidens pædagogiske tanker – eller et indslag om den franske revolution? Det skal åbenbart findes uden for Aarhus Universitet, og dermed får det naturligvis ingen plads i en bog af denne art. Her må man søge andetsteds.

Bogen er lækker med rigtig mange flotte illustrationer i farver. Som regel relevante og med gode billedtekster. Der er f.eks. fremragende forklaringer på den italienske læge og anatom Galvanis egne illustrationer af forsøg med animalsk elektricitet. Derimod er det ikke indlysende, hvad gengivelsen af det middelalderlige kalkmaleri af ærkeenglen Michael som sjælevejer fra Århus domkirke (s. 118) egentlig har at gøre i bogen. Ganske vist er det flot, men forbindelsen til teksten er i bedste fald spinkel. Samme Michael beskrives fejlagtigt i billedteksten som "sjælesørger", et eksempel på, at det sine steder er gået lidt for stærkt med korrekturlæsningen. Et andet eksempel på dette er Goethes erindringer, *Dichtung und Wahrheit*, der (s. 49) kaldes *Leben und Wahrheit*, og Kants kærneformulering om

menneskets "selvforskyldte umyndighed" bliver et sted i farten til dets "selvforskyldte umodenhed" (s. 486).

Oplysningens verden er ligesom forgængerens *Renaissancens verden* tænkt som formidling, og det er en god idé. Men hvem formidles der til? Jeg forestiller mig, at målgruppen nogenlunde må være de samme, som ville opsøge Folkeuniversitetet, og det stiller nogle krav. F.eks. bør det være en selvfølge, at titler og tekster både på latin og moderne fremmedsprog oversættes til dansk, og her går det lidt, som vinden blæser. På den anden side skal man heller ikke tale ned til folk. Det kan også blive lidt for friskfyragtigt, når det f. eks. siges om Brorsons holdning til det før omtalte jordskælv i Lissabon: "At syndere skal straffes, er OK" (s. 51). Her kunne man ønske sig, at redaktørerne havde forholdt sig lidt mere håndfast.

Sådanne svipsere ufortalt, synes jeg, det er fornemt, at en institution som Aarhus Universitet på den måde bruger ressourcer på at formidle den viden, der findes og udvikles på institutionen, til bredere kredse, og det er helt fortjent, at bogen ifølge forlagets hjemmeside er blandt top 20 i 2007. Jeg ved, at der også er en Romantik-bog undervejs, og der foreligger vist også planer om at lave en bog om det moderne. Men hvad med den viden om antikken og middelalderen, som vi også har her på stedet? Eller om barok-tiden, der er blevet sprunget over i den kronologi, der tegner sig? Der burde være stof til endnu flere bind. Hvis da ikke den måling og vejning af publikationer, der nu skal ske med etableringen af det, der på frygteligt fagsprog hedder en "bibliometrisk forskningsindikator" kommer til at sætte en stopper for de mere populære tiltag.

Kirsten Gomard er lektor i kønsforskning ved Institut for Historie og Områdestudier på Aarhus Universitet.